

AMENAJĂRI FUNERARE ÎN NECROPOLELE SÂNTANA DE MUREȘ DIN NORD-ESTUL MUNTENIEI

Eugen-Marius Constantinescu

Una din problemele menționate frecvent în prezentarea rezultatelor cercetărilor întreprinse în cimitirele orizontului Sântana de Mureș este cea a amenajărilor deosebite interceptate în complexele funerare. Discuția privind rostul acestor amenajări nu a fost și nu poate fi încheiată, dar reluarea ei se justifică datorită diversității și frecvenței acestor amenajări atât în complexe din cadrul aceluiași monument/cimitir/necropolă, cât și de la monument la monument. În cele ce urmează, voi face o scurtă prezentare a amenajărilor funerare interceptate în complexe funerare din cimitirele acestui orizont cercetate în nord-estul Munteniei.

Consider ca fiind situate în nord-estul Munteniei județele Prahova, Buzău, Vrancea, Brăila și Galați. În această zonă au fost cercetate sistematic, parțial, necropole aparținând orizontului Sântana de Mureș la Târgșor¹ și Boldești² în județul Prahova, Gherăseni³, Pietroasele - cimitirele 1⁴ și 2⁵ și

Vadu Sorești în județul Buzău, Mărtinești⁶, com. Tătăranu în județul Vrancea și Barcea⁷ în județul Galați.

Rezultatele descoperirilor de la Târgșor sunt bine cunoscute, fiind analizate pe larg în monografia dedicată de către Gh. Diaconu descoperirilor din secolele III și IV d. Chr.,

220; Gh. Diaconu, în „Dacia”, NS, XXX, 1986, p. 177-180; idem, în „Mousaios”, IV/1. Buzău, 1994, p. 125-131; E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 1999, p. 176.

⁵ Gh. Diaconu & col., în „DACIA”, NS, XXI, 1977, p. 207-208, fig. 5, 11, 23/1-3, 24; Adriana Stoia, în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 366; Radu Harhoiu, în „Mousaios”, IV/1. Buzău, 1994, p. 117-123; E. M. Constantinescu, Mihalache Brudiu, Mihaela Denisia Lișneș, S. Matei, în CCA 2000, Suceava - CiMeC, 2001, p. 179-182; *ibidem*, în „Mousaios”, VII, Buzău, 2001, p. 17-26; E. M. Constantinescu, Mihalache Brudiu, Mihaela Denisia Lișneș, S. Matei, în CCA 2001, Timișoara - CiMeC, 2002, p. 235-237, 435; E. M. Constantinescu & col., în CCA 2002, Sântu Gheorghe - CiMeC, 2003, p. 233-235, 449; *ibidem*, în CCA 2003, Cluj - Napoca - CiMeC, 2004, p. 234-236, 442/pl. 52 A; *ibidem*, în CCA 2004, CiMeC, 2005, p. 274-276; E. M. Constantinescu, *Încă un mormânt cu arme descoperit la Pietroasele*, în „Mousaios”, VI, Buzău, 2001, p. 55-60; E. M. Constantinescu, Mihalache Brudiu, Mihaela Denisia Lișneș, S. Matei, în „Mousaios”, VII, Buzău, 2001, p. 17-26; E. M. Constantinescu, M. D. Lișneș, L. Grigoraș, Gabriel Stăicuț, Sebastian Matei, în „Mousaios”, VIII, Buzău, 2003, p. 105-116; E. M. Constantinescu, M. D. Lișneș, Gabriel Stăicuț, L. Grigoraș, în „Mousaios”, IX, Buzău, 2004, p. 101-113; *ibidem*, în „Mousaios”, X, Buzău, 2005, p. 77-84; *ibidem*, în „Mousaios”, XI, Buzău, 2006, p. 109-121.

⁶ Adriana Stoia, în „Dacia”, NS, XX, 1976, p. 279; Victor Bobi, în „Vrancea. Studii și comunicări”, IV, Focșani, 1981, p. 105.

⁷ Mircea Nicu, Stela Țau, în „Materiale și Cercetări Arheologice” (mai departe MCA), XIV, Tulcea, 1980, p. 373-397; idem, în MCA XV, București, 1983, p. 415-428; idem, în MCA, XVI, Vaslui, 1982, București, 1986, p. 172-179.

¹ Gh. Diaconu, *Târgșor. Necropolă din secolele III - IV e. n.*, București, 1965.

² Victor Teodorescu & colab., *Necropolă dacoromană din sec. IV-V e. n. de la Boldești-Grădiște, jud. Prahova*, în MCA, XVII/II, București, 1993, p. 419-434.

³ Gh. Diaconu, *Descoperirile arheologice de la Gherăseni - Buzău*, în „Studii și cercetări de istorie buzoiiană”, Buzău, 1973, p. 7-13; idem, în SCIVA, 28, 3, 1977, p. 431-457; E. M. Constantinescu, în „Carpica”, XXIII/2, 1992, p. 193-208; idem, în „Mousaios”, IV/1. Buzău, 1994, p. 105-115; idem, în „Sargelia”, XXVI/1, 1995-1996, Deva, 1997, p. 179-187; idem, în „Cronica Cercetărilor Arheologice” (mai departe CCA), Campania 1993, Satu Mare 1994, p. 27/55; idem, în CCA 1994, Cluj - Napoca, 1995, p. 34/52; idem, în CCA 1995, Brăila, 1996, p. 48-49, 163; idem, în CCA 1996, București, 1997, p. 20/39, pl. XVII; E. M. Constantinescu, L. Grigoraș, în „Mousaios”, IX, Buzău, 2004, p. 9-13.

⁴ Gh. Diaconu, M. Tzony, E. M. Constantinescu, V. Drâmbocianu, *L'ensemble archéologique de Pietroasele*, în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 199-

iar informațiile privind cercetările din celelalte necropole/cimitire au fost în bună parte publicate. Excepție face necropola de la Vadu Sorești, inedită, motiv pentru care voi începe prezentarea ce urmează prin a menționa principalele date referitoare la monumentul respectiv.

Descoperită întâmplător în aprilie 1984 cu ocazia reamenajării drumului dintre satele Vadu Sorești și Pruneni, comuna Zămești, județul Buzău, rupt de o viitură în acea primăvară, necropola era amplasată pe un bot de deal ocolit spre nord și est de pâraul Clociți. Lucrările de reamenajare a drumului cu buldozerul au distrus două morminte, din inventarul cărora au fost recuperate câteva fragmente ceramice și oase umane, și au atins un al treilea mormânt, toate de înhumatie. Cercetările întreprinse ulterior⁸ au permis descoperirea *in situ* a șase morminte de înhumatie, toate cu inventar, care, se pare, au fost și singurele păstrate în urma unor distrugerii anterioare, așa cum rezultă din informațiile furnizate de localnici. Gropile mormintelor erau simple, de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Într-un singur caz - mormântul 5, a avut amenajată o treaptă pe una din laturile lungi, pe care era așezat inventarul.

Necropola 1 de la Pietroasele, situată imediat la sud de castrul roman târziu, a fost înregistrată topografic de către Al. I. Odobescu și menționată în volumul I al monumentalei lucrări dedicată Tezaurului de la Pietroasa⁹. Ulterior, mormintele descoperite în perimetrul cuprins între primărie și dispensarul veterinar, de aici până la Codin Sandulace, apoi în sus pe uliță până la postul de poliție și înapoi până la primărie, s-a considerat că aparțin cimitirului I. În acest spațiu au fost descoperite de-a lungul timpului mai multe morminte. Astfel, în anul 1956 a fost descoperit în curtea preotului Nicolae Șerpoianu, aflată la circa 90 m sud-est de colțul de sud-est al castrului, un mormânt de înhumatie cu inventar, din care s-a recuperat o

fibulă cu capete în formă de bulbi de ceapă¹⁰. În 1958 învățătorul Ion Constantinescu a descoperit în gospodăria sa, situată la circa 70 m sud de castru, un mormânt de înhumatie, orientat nord - sud, care avea ca inventar un obiect de fier în stare avansată de corodare, nerecuperat și o placă dintr-un pieptene de os. După deschiderea în 1973 a șantierului arheologic Pietroasele, au apărut alte descoperiri. În 1975 învățătorul Ion Constantinescu a mai descoperit în gospodăria sa încă un mormânt de înhumatie, care avea ca inventar un borcan lucrat cu mâna și un pieptene de os din trei plăci¹¹ cu nituri de bronz și o verigă de bronz. În 1977 la circa 35 m sud de castru s-a construit un magazin universal, cu care ocazie au fost deranjate trei morminte de înhumatie, fără inventar, iar în 1978, lângă fundația magazinului a fost cercetat un mormânt de înhumatie¹², care avea ca inventar un borcan lucrat cu mâna. În 1981, circa 40 m mai la vest de zona magazinului, în grădina lui Ion Jiganie au fost cercetate câteva gropi și o locuință - bordci din secolul IV, precum și trei morminte de înhumatie, dintre care M 1 cu inventar, iar celelalte două fără¹³, posterioare nivelului de secol IV. În același an, într-un șanț săpat la 15 m sud de magazin au mai apărut două morminte de înhumatie, fără inventar, orientate nord-sud, placate cu pietre¹⁴. În 1983 la dispensarul veterinar a fost descoperit un castron cu trei toarte, provenind dintr-un mormânt distrus anterior. În zona de la sud și sud-est de castru și la sud de șoseaua spre Șarânga până în vecinătatea edificiului cu hipocaust au mai fost descoperite și distruse morminte de înhumatie în gospodăriile locuitorilor Ștefan Zecheru, Sandu Enciu, Niță Isidon, Gicu Cioantă¹⁵ ș. a.

În toate cazurile în care au putut fi înregistrate datele privind condițiile de descoperire a complexelor funerare din cimitirul I, gropile mormintelor erau simple, de formă dreptunghiulară cu colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite. Singurele amenajări funerare

⁸ Cercetări efectuate de către V. Drâmbocianu și Alexandru Măciucă. Inventarul mormintelor cercetate se află în colecțiile Muzeului Județean Buzău.

⁹ Al. I. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, tome Ier, Paris, 1889-1900, p. 3 (85), fig. 2, unde menționează, la sud de castru, *Tombeaux antiques*; cf. Alexandru Odobescu, *Opere*, IV, ed. M. Babeș, București, 1976.

¹⁰ Gh. Diaconu, în „Mousaios”, IV / 1, Buzău, 1994, p. 125, nota 2.

¹¹ Gh. Diaconu, *op. cit.*

¹² *Ibidem*.

¹³ Gh. Diaconu, în „Mousaios”, IV / 1, Buzău, 1994, p. 125 - 131.

¹⁴ Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 125, nota 2.

¹⁵ E. M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre*, București, 1999, p. 176.

s-au întâlnit la cele două morminte descoperite în 1983 la sud de magazinul universal, care erau căpăcuite cu pietre.

Necropola / Cimitirul 2 din cadrul Complexului arheologic Pietroasele este amplasată la 1,6 km sud-vest de castrul roman târziu, respectiv de primăria comunei, pe o terasă joasă de pe malul stâng al pârâului Măioana, în apropierea confluenței acestuia cu pârâul Urgoaia/Pietroasa. Necropola 2 a fost identificată în ianuarie 1976 cu ocazia săpării fundațiilor unui bloc-cămin destinat găzduirii studenților pe timpul practicii. Primele cercetări s-au efectuat între 29 ianuarie și 14 martie 1976, când au fost săpate 13 morminte, unul de incinerare - M. 1, și 12 de înhumare, din care 11 orientate S-N și unul - M. 2, orientat N-S. În octombrie același an în fața intrării din partea de vest a clădirii, unde se turna o alee de acces din beton, a fost practică, perpendicular pe fundația noului bloc, o secțiune în care au fost descoperite trei morminte, M. 14, 15 și 16, din care M. 16 de incinerare, celelalte două de înhumare orientate S-N. Întrupte în 1988, cercetările au fost reluate în iulie 1999 și continuate până în prezent. În campania 1999 au fost cercetate 2 morminte de înhumare, în 2000 - 2 morminte de înhumare, în 2001 - 3 morminte de înhumare, în 2002 - 1 mormânt de incinerare, M. 23, în 2003 - 3 morminte de înhumare, în 2004 - 1 mormânt de înhumare, M. 30, în 2005 - 8 morminte de înhumare, M. 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36¹⁶.

Prin cercetările desfășurate până în prezent au fost precizate limitele de nord și de sud ale cimitirului, apartenența acestuia la cultura Sântana de Mureș, s-a stabilit caracterul biritual, plan, cu mormintele dispuse în șiruri paralele, cele de înhumare orientate preponderent sud - nord (30 din 33), defuncții erau depuși între două poduri de scânduri (practică dovedită clar în cele mai multe dintre mormintele cercetate), în patru morminte de înhumare - M 6, 9, 10 și 19, au fost depuse arme, în șase morminte - M 6, 7 (2 monede), 9, 10, 22 și 36, au fost depuse monede romane de argint, ca *obol al lui Charon*. Orientarea sud-nord a mormintelor de înhumare, folosirea podurilor de scânduri, depunerea ritualică de arme și de monede romane de argint sunt elemente care particularizează Cimitirul 2 de la

Pietroasele în cadrul orizontului Sântana de Mureș¹⁷. Unele din aceste elemente indică faptul că acest monument funerar era folosit de un grup uman nu foarte numeros, ai cărui membri aveau un statut aparte în cadrul sistemului castrului de la Pietroasele. Descoperirile din acest sector confirmă datarea propusă de Al. I. Odobescu pentru construirea și funcționarea castrului și a celorlalte obiective - cimitirele 1, 3 și 4, așezarea civilă și așezările satelit, edificiul cu hipocaust, conductele de olanc pentru aducțiunea apei, taberele de muncă - din complexul arheologic Pietroasele, respectiv secolul IV d. Chr.

Moneda din inventarul mormântului 36, a șaptea descoperită în Cimitirul 2 de la Pietroasele, dovedește în chip de necontestat funcționarea acestui monument la mijlocul și în a doua jumătate a secolului IV d. Chr. Exemplarul de față, o *siliqua* în greutate de 2,09 gr, a fost emis de Constantius II în Oficina de la Arles CONSTANTIA, în 353 - 354, emisiunea continuând până la moartea împăratului, în 361. Autorul identificării, dr. Ernest Oberländer - Târnoveanu, apreciază că moneda este o raritate. Prezența acestei monede la Pietroasele indică faptul că grupul etnic care folosea Cimitirul 2 primea cel puțin o parte din soldă în monede care proveneau de la Oficina din Arles. Această piesă numismatică ne indică existența unei legături între cele două spații, Gallia în vest și Dacia în est. Totodată, piesa și relațiile demonstrate de apariția ei aici, ne pot sugera un posibil loc de origine al grupului etnic care a folosit Cimitirul 2 de la Pietroasele¹⁸.

Gropile mormintelor de înhumare din cimitirul 2 sunt, de regulă, dreptunghiulare, cele mai multe au colțurile rotunjite, unele având dimensiuni mult mai mari decât ar fi fost necesar. Mormintele de incinerare sunt de două tipuri: *a.* în groapă - M 1 și 16, resturilor cinerate și inventarul fiind depuse direct pe fundul gropii, în ambele cazuri acestea având diametrul de peste 1,15 m; *b.* în urmă și în groapă - M 23, care a avut ca inventar trei vase, între care o strachină mică cenușie la

¹⁷ Gh. Diaconu & col., în „Dacia”, NS, XXI, 1977, p. 207 - 208, fig. 5, 11, 23 / I - 3, 24; Radu Harhoiu, *op. cit.*; E. M. Constantinescu & col., *op. cit.* Vezi nota 5.

¹⁸ E. M. Constantinescu & col., în CCA 2005, CiMcC, 2006, p. 270; E. M. Constantinescu & col., în „Mousaios”, XI, Buzău, 2006, p. 113.

¹⁶ E. M. Constantinescu & col., în CCA 2005, p. 268.

roată folosită drept capac¹⁹, depuse într-o groapă simplă cu diametrul de 0,34 m.

La Gherăseni, în punctul Grindul Cremene/Lacul Frâncului, cercetările începute în 1959 de către Victor Teodorescu au fost continuate în 1961, 1963 și 1965 de Gh. Diaconu și V. Teodorescu²⁰ și reluate în 1989 de E. M. Constantinescu²¹. Din cele 121 de morminte cercetate până în prezent, 65 aparțin nivelului Sântana de Mureș; din acestea, 17 sunt morminte de incinerare, 46 de înhumare și 2 cenotafuri. Dintre mormintele de incinerare, 13 au fost cercetate în perioada 1961 - 1965²². Din cele patru morminte de incinerare cercetate în 1993, trei - M. 77, 78 și 79 sunt de tipul în urnă și în groapă, iar M. 80 este de tipul în urnă. Gropile mormintelor 77, 79 și 80 sunt rotunde, cu diametrul între 0,38 - 0,43 m, iar groapa M. 78 are diametrul de 0,79 m. Gropile celor două cenotafuri erau simple, fără amenajări. Din cele 46 morminte de înhumare, trei - M 86, 98 și 101, toate de copii, au avut câte o nișă amenajată pe latura de vest, cu 10 - 13 cm mai sus de fundul gropii; două, M. 58 și 59 au avut câte o treaptă amenajată pe latura de vest a gropii (Pl. 1 / 1), trei, M 65, 73 și 74 au avut câte o treaptă pe ambele laturi lungi (Pl. 1 / 2), în M 65 pe fiecare treaptă fiind depus câte un vas la picioarele defunctului, mormântul M 85 avea trepte asimetrice la capete, prelungite una pe latura de est, cealaltă pe latura de vest (Pl. 1 / 7), M 72, de copil, avea treaptă pe toate laturile (Pl. 1 / 3), M 102 avea o treaptă pe latura de nord continuată pe jumătate din latura de vest, în M 58 și 60 defuncții au fost depuși pe un strat de pământ umblat, gros de 12 - 18 cm, iar în M 100 a existat o amenajare cu totul deosebită: pe fundul gropii au fost așezate 9 vase și ofranda din carne de ovicaprină, peste acestea a fost depus un strat de pământ umblat gros de 38 - 40 cm, peste care a fost așezat defunctul. În mormintele cu nișă 98 și 101 (Pl. 1/5, 6) defuncții, copii, erau depuși în nișă împreună cu inventarul, foarte bogat în ambele cazuri.

La Boldești, comuna Boldești - Grădiște, județul Prahova, au fost descoperite

întâmplător un mormânt de incinerare, în 1975 și două morminte de înhumare, în 1979. Ca urmare, în anii 1980-1982 s-au făcut săpături de salvare²³, cu care ocazie au fost cercetate 17 morminte, din care 9 de înhumare, M 2, 3, 6, 7, 10, 12, 14, 15, 16 și 8 de incinerare M 1, 4, 5, 8, 9, 11, 13, 17. Dintre mormintele de înhumare 4 aveau treaptă de jur împrejur, M 6 (Pl. 1 / 4), 14 (Pl. 1 / 8), 15, 16, două, M 8 și 12 aveau treaptă pe laturile lungi ale gropii, iar M 7 avea treaptă pe laturile lungi ale gropii și nișă la capul defunctului (Pl. 1 / 9); în M 12 inventarul era depus pe jumătatea sudică a treptei de pe latura de est a gropii. Mormintele de incinerare cercetate au fost: *a.* 4 fără urnă, M 5, 8, 9, 17 și *b.* 2 cu urnă, M 11 și 13, nearsă secundar; mormântul 9 avea treaptă pe laturile lungi (Pl. 1 / 10), iar mormântul 11 avea treaptă de jur împrejur (Pl. 1 / 11).

La Barcea, județul Galați, primele morminte de înhumare au fost descoperite în 1963, iar cercetările începute în 1974 și continuate mai mulți ani au scos la iveală o necropolă birituală aparținând orizontului Sântana de Mureș, datată în secolul IV și la începutul secolului V²⁴. Au fost cercetate 167 de morminte, din care 52 de incinerare și 115 de înhumare²⁵. În mormintele de înhumare au fost identificate mai multe tipuri de amenajări: o treaptă pe latura de est - M 116, 120, 121, 124, 131; trepte pe ambele laturi lungi - M 76, 154; o treaptă de jur împrejur - M 101, 123, 127; gropi ovale - M 4, 18, 19, 24, 33, 38, 44, 100, 107; gropi cu nișă: pe stânga - M 50, 51, 72, 149; pe dreapta - M 23, 80; la cap - M 64, 82, 83, 84, 93, 99, 107, 119, 130, 131, 136, 165; defunctul așezat peste 4 vase și un strat de pământ umblat - M 110 (copil). Mormintele de incinerare sunt de două tipuri: *a.* în urnă 42 și *b.* în groapă 11 - M 14, 15, 28, 29, 30, 35, 36, 48, 56, 68, 69. În cea mai mare parte din mormintele cu nișă în aceasta era depus inventarul, adesea împreună cu ofranda de carne.

¹⁹ E. M. Constantinescu & col., în „Mousaios”, VIII, Buzău, 2003, p. 106.

²⁰ Vezi nota 3.

²¹ Vezi nota 3.

²² Gh. Diaconu, în SCIVA, 28, 3, 1977, p. 431 - 442.

²³ V. Teodorescu, Dan Lichiardopol, Marilena Penes, în MCA, XVII, 2, Ploiești, 1983/ București, 1993, p. 419-434.

²⁴ Mircea Nicu, Stela Țau, în MCA, XVI, Vaslui 1982/ București 1986, p. 172.

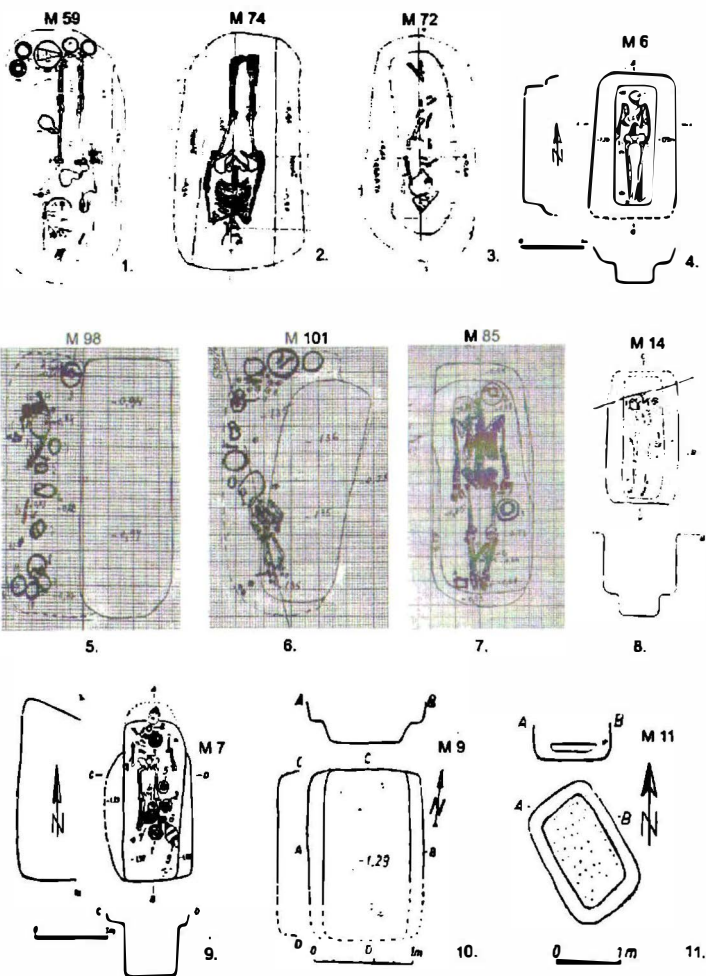
²⁵ Informație transmisă de Mircea Nicu, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

Unele din amenajările întâlnite în complexele funerare din necropolele culturii Sântana de Mureș au fost puse pe scama apartenenței etnice a defuncților - *exempli gratia* prezența treptelor a fost adesea asociată cu sarmații. Este de reținut și faptul că, la Gherăseni, spre exemplu, ca și la Barcea, mormintele cu nișă aparțin unor copii cu vârsta de peste un an, de obicei cam de șase - zece ani. Dar deocamdată nimic nu este definitiv demonstrat. Observarea mai atentă și

consemnarea exactă a prezenței acestor tipuri de amenajări în complexele funerare, coroborate cu alte observații privind vârsta și poziția defuncților, poziția și componența inventarului etc. pot conduce la concluzii pe baza cărora să se poată clarifica unele aspecte privind componența etnică, aspecte de ritual, alte aspecte de viață spirituală sau pot furniza informații privind apariția și evoluția comunităților Sântana de Mureș.

FUNERAL ARRANGEMENTS IN THE SÂNTANA DE MUREȘ NECROPOLES IN THE NORTH-EASTERN PART OF MUNTENIA

The presence of some remarkable settings in funeral complexes in the graveyards of the Sântana de Mureș-Cerneahov culture is frequently mentioned. There is a remarkable diversity and frequency of these settings, both in the complexes of the same monument/graveyard/necropole and from monument to monument. Analysing the informations regarding these settings in the graveyards from the north-eastern part of Muntenia, the authors of the researches couched working assumptions both regarding the ethnic affiliation of the mentioned complexes and the using of the same types of settings for various categories of dead. For example, the presence of the steps in the tombs was frequently associated to the sarmatic people, while the niche tombs were seen as associated to the children with age ranking from one year to ten years. So far, these assumptions haven't been proved for good. The closer observation and the accurate recording of the presence of these settings, the explanation of their type, of the way of their making etc., together with observations regarding age, position, the dead's orientation, the position and the structure of the inventory etc. can lead to conclusions which contribute to elucidate some aspects regarding the ethnic affiliation of the people of the Sântana de Mureș-Cerneahov culture, the rites and rituals accepted/preferred, other aspects of spiritual life and can also give informations regarding the rise/evolution of the communities of this cultural horizon.

Pl. 1. 1-3,5-7 - Gherăseni; 4,8-11 - Boldești Grădiște;